

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ЦИВІЛЬНОЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА
КАФЕДРА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

ШЕРЕШЕВСЬКІ ЦИВІЛІСТИЧНІ ЧИТАННЯ: ЗАХИСТ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВІЙНИ

*МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської наукової конференції*

*Одеса,
3 грудня 2025 року*

Одеса
Фенікс
2025

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора *Є. Харитонова*

Упорядники-укладачі:

Давидова Ірина Віталівна – д.ю.н., проф. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», проф.;
Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Павлова Вікторія Георгіївна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Лешикова Єлизавета Сергіївна – лаборант кафедри цивільного права НУ «ОЮА».

Організаційний комітет Всеукраїнської наукової конференції:

Харитонов Євген Олегович – д.ю.н., завідувач кафедри цивільного права НУ «ОЮА», член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, проф.;
Давидова Ірина Віталівна – д.ю.н., проф. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», проф.;
Зубар Володимир Михайлович – к.ю.н., проф. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Кривенко Юлія Василівна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Павлова Вікторія Георгіївна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Матійко Микола Володимирович – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Лешикова Єлизавета Сергіївна – лаборант кафедри цивільного права НУ «ОЮА».

Матеріали видано в авторській редакції.

Повну відповідальність за достовірність і якість поданого матеріалу несуть учасники Всеукраїнської наукової конференції та їхні наукові керівники, які рекомендували ці матеріали до друку.

III 49 **Шерешевські цивілістичні читання: захист прав приватної особи в умовах війни** : матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 3 груд. 2025 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. Є. Харитонова ; НУ «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2025. – 250 с. – Режим доступу: ...
ISBN 978-617-8763-00-8

Збірник містить результати наукових досліджень, присвячених питанням захисту прав приватної особи. У виданні представлено актуальні теоретичні та прикладні напрацювання, що висвітлюють питання окремих аспектів захисту прав приватної особи, удосконалення механізму правового регулювання, створення нових правових інститутів, доповнення чинних нормативно-правових актів, що своєю чергою додатково актуалізує оновлення цивільного законодавства на підґрунті загального концепту приватного права.

Збірник адресовано студентам, викладачам, науковцям і всім, хто цікавиться теорією, практикою, історією та перспективами розвитку правової науки.

УДК 347.1/7

Зубар Володимир Михайлович ПОНЯТТЯ ПЕРІОДИЧНОЇ ВЛАСНОСТІ	104
Ігнатенко Сергій Сергійович ВПЛИВ РЕФОРМУВАННЯ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ОСОБОЮ ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	108
Калітенко Оксана Михайлівна ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТА НАПЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ.	112
Калтишев Антон Олександрович ПРАВО НА ОСОБИСТИЙ ГЕРБ ЯК НОВЕ ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ	116
Кірсанов Олексій Володимирович ШАХРАЙСТВО ТА ПІДРОБКА ОСОБИСТИХ ДАНИХ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ.....	119
Кліменко Віра Вадимівна ПРАВО ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	122
Коваленко Сергій Олегович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	125
Кривенко Юлія Василівна ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	129
Ксьондзик Юрій Юрійович ДОБРОСОВІСНІСТЬ І ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	131
Левківський Богдан Казимирович ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ СУДОМ СПОРІВ ЩОДО УЧАСТІ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	137
Майданик Роман Андрійович ПРИНЦИПИ РЕЧОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ (РЕКОДИФІКАЦІЇ) ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	139
Маковій Віктор Петрович ЕКСТРАОРДИНАРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТЕМПОРАЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ	152
Матійко Микола Володимирович ОКРЕМІ ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СУБ'ЄКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	156

1. за формою реалізації способу захисту (за суб'єктом, уповноваженим на реалізацію способу захисту): неюрисдикційні або способи самозахисту; змішані; юрисдикційні;

2. за результатом (метою), на який спрямоване застосування того чи іншого способу захисту: припиняючі, відновлювальні, компенсаційні та забезпечувальні;

3. за сферою застосування (законодавчого закріплення): загальні (універсальні) та спеціальні.

Наведена класифікація способів захисту прав волонтерів видається нам найбільш вдалою та повною, оскільки має практичне значення.

Отже, на наш погляд, цивільно-правовий захист волонтерів необхідно уніфікувати з урахуванням особливостей цивільно-правового статусу зазначеної категорії осіб, з наявного інструментарію охоронних заходів визначити найбільш дієві та доцільні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 1.Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356.

3. Про волонтерську діяльність. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст.435.

*Ксьондзик Юрій Юрійович,
здобувач вищої освіти ступеня доктора
філософії Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова*

ДОБРОСОВІСНІСТЬ І ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Добросовісність є однією з фундаментальних засад цивільного права, яка визначає загальну спрямованість поведінки учасників цивільних правовідносин та виконує роль нормативного орієнтира при здійсненні суб'єктивних цивільних прав і виконанні цивільних обов'язків. Як слушно зазначає О. О. Бакалінська, побудова всієї системи приватного права заснована на принципах моральності та до-

бросовісності поведінки учасників правовідносин, що свідчить про системоутворюючий характер цієї категорії [1, с. 203].

Найбільш тісний функціональний зв'язок простежується між добросовісністю та заборонаю зловживання правом. Як зазначає М. О. Стефанчук, зловживання суб'єктивним цивільним правом – це передбачена нормами права поведінка уповноваженої особи по здійсненню свого суб'єктивного цивільного права, якою може бути завдано шкоди іншим особам [2, с. 134]. Вчений виділив ознаки наявності яких зловживання правом стає можливим: 1) закріплення в законі суб'єктивного цивільного права (наявність уповноважуючої норми); 2) реальної можливості здійснення суб'єктивного цивільного права; 3) реального здійснення свого суб'єктивного цивільного права, відповідно до якого особа власним волевиявленням здійснює його (фактичним чи юридичним способом); 4) уповноважена особа своєю поведінкою по здійсненню суб'єктивного цивільного права завдає шкоду; 4) уповноважена особа діє винно [2, с. 134]. Таким чином, у цивільному праві зловживання правом розглядається як негативне відображення принципу добросовісності, тобто як його антипод.

Аналіз положень ст. 13 ЦК України дає підстави для висновку, що недобросовісна поведінка особи, яка проявляється у здійсненні суб'єктивного цивільного права всупереч його цільовому призначенню або з наміром завдання шкоди іншій особі, становить одну з форм зловживання правом [3; 4]. Тобто сутність зловживання правом полягає в тому, що уповноважений суб'єкт формально діє в межах наданого йому суб'єктивного права, однак використовує його правову форму недобросовісно, зокрема всупереч соціальному призначенню відповідного права.

Саме відсутність добросовісності виступає визначальним критерієм, який дозволяє відмежувати правомірне здійснення суб'єктивного права від його зловживання. З огляду на це, добросовісність постає не лише як оціночна категорія поведінки учасника цивільних правовідносин, а й як фундаментальний орієнтир, що визначає допустимі межі реалізації суб'єктивних прав у приватноправовій сфері. Усвідомлення її системоутворюючого значення знаходить відображення і в доктринальних підходах до розуміння природи приватного права. Як зауважує І. М. Шаркова, добросовісність належить до граничних засад приватного права, які окреслюють систему права та принципово розмежовують право й неправу [5, с. 36]. Отже, добросовісність

служує ключовим критерієм правомірності здійснення суб'єктивних цивільних прав, визначаючи межу між допустимою реалізацією права та його зловживанням, а також виконує системну функцію в структурі приватного права загалом.

При цьому зловживання правом охоплює виключно сферу здійснення суб'єктивних цивільних прав і не поширюється на виконання юридичних обов'язків. На це вказує й сама категорія «зловживання правом», яка за своєю природою стосується активних дій щодо здійснення суб'єктивного права.

Обов'язковою умовою кваліфікації поведінки особи як зловживання правом є встановлення факту вчинення дій, спрямованих саме на здійснення належного їй суб'єктивного цивільного права. Зазначений підхід знайшов своє підтвердження і в судовій практиці, зокрема у постанові Верховного Суду від 12 жовтня 2021 року у справі № 311/2121/19, у якій акцентовано увагу на тому, що зловживання правом можливе виключно у процесі здійснення суб'єктивних цивільних прав та пов'язується з недобросовісною поведінкою їх носія [4, с. 7].

Отже, як у доктринальних підходах, так і в судовій практиці добросовісність розглядається як визначальний критерій відмежування правомірного здійснення суб'єктивного цивільного права від його зловживання. Розвитком цього положення є також правова позиція Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладена у постанові від 4 вересня 2020 року у справі № 311/2145/19 щодо визнання недійсними договорів оренди та суборенди земельної ділянки [6, с. 12].

Аналіз частини другої ст. 13 ЦК України, здійснений Верховним Судом, дає підстави для висновку, що недобросовісна поведінка особи, яка полягає у вчиненні дій, здатних у майбутньому призвести до порушення прав та законних інтересів інших осіб, має кваліфікуватися як форма зловживання правом. При цьому Суд звертає увагу на певну концептуальну суперечність терміна «зловживання правом», оскільки користування суб'єктивним правом за своєю суттю є дозволеною поведінкою. Водночас у разі використання права поза його межами або всупереч його соціальному та цільовому призначенню така поведінка втрачає ознаки правомірності [6, с. 12].

У цьому контексті сутність зловживання правом розкривається як недобросовісне здійснення уповноваженою особою дій, що

формально становлять зміст відповідного суб'єктивного цивільного права, але фактично спрямовані на досягнення цілей, несумісних із призначенням такого права. Логічно продовжуючи попередні висновки, Верховний Суд підкреслює, що категорія зловживання правом охоплює виключно сферу здійснення суб'єктивних цивільних прав і не поширюється на виконання юридичних обов'язків [6, с. 12].

Показовою у цьому аспекті є правова позиція Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладена у постанові від 15 вересня 2021 року у справі № 310/2529/20 про відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Суд дійшов висновку, що дарувальник, який після виникнення грошового зобов'язання відчужує майно на підставі безвідплатного договору, діє очевидно недобросовісно та зловживає своїми правами стосовно потерпілої сторони, оскільки укладення договору дарування у такій ситуації порушує майнові інтереси кредитора та спрямоване на недопущення звернення стягнення на майно боржника [6, с. 46].

Верховний Суд також підкреслив, що правопорядок не може залишати без реагування дії, які формально не порушують імперативних норм права, однак є очевидно недобросовісними та за своєю суттю зводяться до зловживання правом. У зв'язку з цим не виключається можливість визнання недійсним договору, укладеного з метою уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та принципу недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України) [6, с. 46].

У зазначеному контексті принцип добросовісності виконує обмежувальну та коригуючу функції, встановлюючи межі здійснення суб'єктивних цивільних прав і надаючи судам можливість виявляти та припиняти зловживання правом навіть за відсутності прямої законодавчої чи договірної заборони відповідних дій.

Отже, у правових позиціях Верховного Суду зловживання правом послідовно розглядається як недобросовісне здійснення суб'єктивного цивільного права всупереч його меті або з потенційною загрозою порушення прав інших осіб. Визначальним критерієм відмежування правомірної поведінки від зловживання є не формальне дотримання меж права, а наявність або відсутність добросовісності. Таким чином, принцип добросовісності виконує системоутворюючу функцію у механізмі реалізації суб'єктивних цивільних прав.

У судовій практиці одним із ефективних механізмів захисту добросовісної сторони визнається принцип естопелю, сутність якого полягає у позбавленні особи права посилалися на певні фактичні обставини чи правові аргументи на обґрунтування своїх вимог у разі, якщо її попередня поведінка об'єктивно свідчила про дотримання протилежної правової позиції. Зокрема, недобросовісною визнається така поведінка сторони договору, яка, прийнявши належне виконання зобов'язань від контрагента, у подальшому заявляє вимоги про недійсність або неукладеність відповідного договору. Якщо дії сторони створювали для іншої сторони обґрунтовані підстави вважати договір чинним, зокрема за умов його тривалого та належного виконання обома сторонами, подальше оспорування його дійсності або факту укладення розцінюється як зловживання суб'єктивним правом [6, с. 17]. Водночас ключове призначення принципу добросовісності полягає у недопущенні отримання стороною неправомірних переваг унаслідок її непослідовної поведінки на шкоду іншій стороні, яка добросовісно покладалася на сформовану юридичну ситуацію [6, с. 18].

Таким чином, принцип естопелю у поєднанні з принципом добросовісності спрямований на забезпечення стабільності цивільного обороту шляхом запобігання зловживанню правом і захисту обґрунтованих очікувань добросовісної сторони.

Водночас важливо підкреслити, що не кожне порушення інтересів контрагента є зловживанням правом. Вирішальне значення має саме оцінка поведінки сторони крізь призму добросовісності, з урахуванням мети права, характеру правовідносин та балансу інтересів.

Отже, принцип добросовісності відіграє визначальну роль у механізмі реалізації суб'єктивних цивільних прав, забезпечуючи відмежування правомірної поведінки від зловживання правом та виконуючи системоутворюючу функцію в приватному праві. Співвідношення добросовісності та зловживання правом у цивільному праві виявляється у таких положеннях.

1. Добросовісність є фундаментальною засадою цивільного права, яка визначає загальну спрямованість поведінки учасників цивільних правовідносин і слугує нормативним орієнтиром при здійсненні суб'єктивних цивільних прав.

2. Зловживання правом у цивільному праві постає як антипод принципу добросовісності та проявляється у недобросовісному здійсненні суб'єктивного цивільного права формально в межах закону,

але всупереч його соціальному та цільовому призначенню або з наміром завдання шкоди іншим особам.

3. Визначальним критерієм відмежування правомірного здійснення суб'єктивного цивільного права від його зловживання є не формальне дотримання меж права, а наявність або відсутність добросовісності у поведінці уповноваженого суб'єкта.

4. Зловживання правом охоплює виключно сферу здійснення суб'єктивних цивільних прав і не поширюється на виконання юридичних обов'язків, що підтверджується як доктринальними підходами, так і усталеною судовою практикою Верховного Суду.

5. Правові позиції Верховного Суду послідовно підтверджують можливість кваліфікації недобросовісних дій як зловживання правом навіть за відсутності прямого порушення імперативних норм, що свідчить про обмежувальну та коригуючу функції принципу добросовісності.

Таким чином, принцип добросовісності виступає ефективним інструментом забезпечення справедливості та балансу інтересів у цивільних правовідносинах, надаючи судам можливість реагувати на зловживання правом і захищати порушені права та законні інтереси інших осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакалінська О. О. Категорія добросовісності у цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. Випуск 4. С. 200-204.
2. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2006. 202с.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Сакара Н. Ю. Принцип добросовісності та зловживання процесуальними правами. Верховний Суд. Київ, 2022. 28 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Princ_dobrosov.pdf
5. Шаркова І. М. Принцип добросовісності в римському приватному праві: історія та сучасність : монографія; за наук. ред. В. Ф. Опришка. Київ : КНЕУ, 2011. 246 с.
6. Бурлаков С. Ю. Застосування принципу добросовісності при вирішенні цивільних спорів: Спеціально для підтримання кваліфікації суддів у цивільних справах апеляційних судів. Київ, 2022. 94 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_zastos_prun_dobrosov.pdf